

Tieteellinen julkaiseminen kriisissä – referee-setelit avuksi?

S*cientometrics*-lehden julkaiseman tutkimuksen (2010, 575–603) mukaan kaikki tieteenalat kattavia tieteellisiä lehtiä on arviolta 24 000, ilman konferenssijulkaisuja. Humanistis-yhteiskuntatieteellisiä referee-lehtiä on arviolta 15 800. Tieteellinen julkaiseminen on edelleen kasvussa. Humanistisissa ja yhteiskuntatieteissä kaikkien julkaisumuotojen kasvu on arviolta 9 % vuodessa, lehtiartikkeleiden 7 %. Monien tutkijoiden mielestä uusia julkaisuja tulee liikaa ja julkaisukynnys on liian matala. Referee-käytännöistä ja huippulehtien korkeista käsikirjoitusten hylkäysprosentista huolimatta kaikkien tutkimusten sanotaan tulevan julkaistuksi kuitenkin jossakin. Tutkimusjulkaisujen määrän kasvua ylläpitävät monet tekijät. Tutkimusrahoitus on kasvanut. Tutkimusta tekeviä organisaatioita arvioidaan julkaisujen määrän ja laadun perusteella. Arvioinnilla on merkitystä maineen, ranking-aseman ja rahoituksen kannalta. Tutkijanura on entistä tiukempaa kilpailua tutkimuksen määrällä ja laadulla.

Tieteellinen julkaisutoiminta on myös kustantamojen kilpailua, jolle luo hyvät edellytykset huikea käsikirjoitusten määrä. Kustantamot toimivat kaupallisesti: niiden on edullista rajoittaa julkaisujensa sisältämän tiedon saatavuutta. Tieteellisten tutkijoiden toiveena taas on luoda tutkimukselleen mahdollisimman suuri julkaisuus. Ehkä omituisin piirre tieteellisessä julkaisutoiminnassa on, että tutkijat tekevät työnsä kustantamoille maksutta, tai jopa maksavat jonkin summan kuluista saadakseen työnsä julkaistuksi. Referee-työkin tehdään yleensä maksutta. Kustannuksista vastaavat siten tutkijoiden työnantajat: tutkimusorganisaatiot. Kustantamot myyvät julkaisut tutkimusorganisaatioille takaisin joko suoraan tai niiden kirjastoihin – yhä kalliimmalla hinnalla (lehtien hinta on jopa kolminkertaistunut 10 vuodessa). Hännänhuippuna on tosiasia, että suuren osan tutkimusjulkaisuista lukevat kunnolla vain niiden toimittajat, vaikka osaan julkaisuista joskus viitataan, usein referee-järjestelmän pakottamana.

Oman tutkimusalan tiivis seuraaminen on liki mahdotonta, ellei ala ole hyvin tarkasti rajautunut. Tutkijan kannattaa rajata alueensa kapeasti, sillä silloin muista erottuminen on todennäköisempää ja sanottava mahtuu artikkelin kookoiseen tilaan. Samoista tuloksista kannattaa kirjoittaa mahdollisimman monia kirjoituksia (least publishable unit) mahdollisimman monille foorumeille sisältöä varioiden. Tutkimustoiminta eriytyy kasvun myötä jatkuvasti. Sen tuloksena syntyy omia pieniä yhteisöjä omine tieteellisine seuroineen, lehtineen ja hyvän tutkimuksen standardeineen. Tutkijauran ja kantaorganisaation edun kannalta on tärkeämpää tuottaa lisää julkaisuja kuin perehtyä jo olemassa oleviin. Perehtymistä rajaavat aika ja julkaisujen korkeat hinnat, etenkin kehitysmaiden tutkijoille. Millä voidaan perustella lisäsatsauksia tutkimustoimintaan näissä oloissa? Kuinka hyvin tieteellinen julkaisutoiminta täyttää tarkoituksensa?

Tieteellisen julkaisutoiminnan tarkoitus on jakaa tieteellistä tietoa muille tutkijoille ja suurellekin yleisölle, vastata julkaistavan tutkimuksen laadusta referee-

järjestelmän avulla sekä arkistoida ja indeksoida julkaisut tiedonhakuja varten. Arkistointi, indeksointi ja jakelu hoituvat tehokkaimmin, jos julkaisut ovat tieteellisiä lehtiä sähköisissä julkaisutietokannoissa. Ne mahdollistavat myös keskinäisten viittausten seuraamisen. Kaikki tämä maksaa. Kustantamojen kilpailu ei ole estänyt lehtien hintojen nousua, mutta julkisen rahoituksen varassa toimivien tutkimusorganisaatioiden kasvun rajat näyttävät olevan vastassa. Jakelu toimii vain varakkaille hyvin.

Jakelua on myös se, mihin julkaisuihin huomio kiinnitetään. Kilpailu huomiosta edellyttää epäsuoraa tietoa julkaisun sisällöstä, lupausta sen arvosta. Lukeminen ja kritiikin julkaiseminen vievät aikaa, mutta tunnuslukujen laskeminen käy käden käänteessä. Viittaaminen julkaisuun nähdään käytännöksi, jonka kvantifioinnista uskotaan olevan hyötyä. Suhteuttamalla viittaukset lehden tarjontaan saadaan lehdellekin arvo (impact factor). Tunnetulla tavalla nämä tunnusluvut eivät ole ongelmattomia, ja niiden hyödyllisyys vaihtelee aloittain. Ilman niitä ei ainakaan luonnontieteissä enää tulla toimeen julkaisujen, niiden tekijöiden ja heidän kantaorganisaatioidensa arvottamisessa. Julkaisupäätöksiin vahvasti vaikuttava referee-käytäntö hyväksytään melko yleisesti, vaikka siinäkin nähdään paljon ongelmia. Käytäntö vaihtelee. Sillä ei ole universaalia standardia. Referee-käytännön valvonta toimii lähinnä tiedeyhteisön oman etiikan varassa.

Julkaisujen määrää rajoittaa nyt lähinnä kaupallinen kustannustoiminta, jonka omassa intressissä on kuitenkin kasvaa. Tutkijoille on puolestaan edullista tuottaa mahdollisimman paljon ainakin minimivaatimukset täyttäviä kirjoituksia. Entä jos kasvua rajoitettaisiin? Hallintojohtaja Charles E. Phelps (University of Rochester) esitti jo 1997, että tutkijat maksaisivat jokaisesta julkaistavaksi jättämästään käsikirjoituksesta tieteelliselle seuralle. Se vastaisi referee-toiminnasta. Hyväksytyksi tultuaan artikkeli tallennettaisiin tietokantaan, jossa se olisi vapaasti käytettävissä.

Ehdotuksessa on mielenkiintoisia puolia, mutta myös ongelmia. Paperiset julkaisut poistunevat joka tapauksessa aikanaan, mutta jakeluorganisaation ja tietokantapalvelujen ylläpitämiseen seurat eivät pystyne. Se jäänee yrityksille. Tutkimusorganisaatiot joutuisivat priorisoimaan seuroille arvioitaviksi lähetettäviä kirjoituksia budjettinsa rajoissa. Tällöin organisaation sisään voisi syntyä parempi tai huonompi ennakoarviointijärjestelmä, joka tuskin voisi pysyä kovin anonyymina. Ulkopuolisen arvioinnin edut kärsisivät. Entä jos jokaiselle tutkijalle annettaisiin vain tietty määrä 'referee-seteleitä' ilman ennakoarviointijärjestelmää? Tasajaolla vai lahjakkuuden mukaan? Varakkaat yliopistot tarjoaisivat seteleitä avokätisemmin. Uuden käytännön myötä seurat saisivat lisävaroja referee-toiminnan pyörittämiseen, vaikka itse arviointi olisikin maksutonta. Tutkimusorganisaatioiden tiukat budjetit karsisivat julkaisujen määriä, jos laatuarviointi olisikin helläkätisempää. Nousisiko julkaisujen laatu? Syntyisikö setelipörssi? Entä jos lahjaton tutkija myisi setelinsä yhteisjulkaisua vastaan lahjakkaammalle? Näitä käytäntöjä tiedeyhteisö ja yliopistot voivat kehittää vapaasti.

'Referee-seteli' olisi tutkijalähtöinen tapa rajoittaa julkaisutulvaa ja edistäisi myös tutkimuksen laatua, kun tutkijan pitäisi itse harkita oman kontribuutionsa arvoa. Nythän osa julkaisuista on kokeilua, jossa 'luotetaan' kaupallisten kustantajien anonyymeihin arvioijiin. Näiden määrä kasvaa julkaisutoiminnan kasvun myötä, johtaa suureen määrään maksutonta ja usein välinpitämätöntä työtä ja jättää entistä vähemmän aikaa luovaan tieteelliseen ajatteluun. Ideoita kaivataan.

Turo Virtanen